

Марина С. Токин¹

ЗЕМЉА ТРАЖИ СВОЈЕ

Милојевић, Снежана (2020), *Закон земље: наратив о жени у прози Иве Андрића*, Нови Сад: Академска књига.

Академска књига из Новог Сада, у оквиру едиције Хоризонти, објавила је 2020. године књигу Снежане Милојевић *Закон земље*, монографију о стваралаштву Иве Андрића. Ова књига плодни је наставак дугогодишњег научног рада и непрекидног интересовања ауторке за књижевно стваралаштво нобеловца, које потврђују њене бројне студије и монографија *Медитативна проза Иве Андрића*, објављена 2008. године.

У *Закону земље*, монографији о прози Иве Андрића, обједињено заједничком темом, нашло се девет студија које су настајале у периоду од 2013. до 2017. године. Књига је из штампе изашла у години својеврсног јубилеја, јер су 1920. године, стотину година пре *Закон земље*, објављени *Ex ponto*, *Немири* и *Пут Алије Ђерзелеза*. Назив монографије, који је уједно и њен мото, произлази из *Ex punta* и тиме се и симболички целина стогодишњице читања Андрићевих дела и ишчитавања нових значења утврђује. „И ко живи за лепоту духа, тај залуд покушава да мислима смири тијело; огњен вјетар долази на махове као куцање силног земљиног срца и полаже му руку на тјеме. Земља тражи своје.” За овај исказ из *Ex punta* ауторка у предговору наводи да „акцентује разорну и незауостављиву моћ онога што Андрић назива законом земље – инстинктом путености који замрачује моћ расуђивања и онеспокојава и најмудрији ум.“ (Milojević 2020: 10). Тако долазимо и до поднаслови који уједно постаје и појашњење садржаја – *Наратив о жени у прози Иве Андрића*.

Свих девет студија које сачињавају монографију претходно су појединачно биле објављиване у истом или сличном облику у зборницима са међународних научних скупова и у референтним научним часописима. Сада, када су обједињене и објављене као целина, оне откривају неку другу перспективу, нове путеве истраживања Андрићеве прозе. *Закон земље* отвара и потврђује могућност да се уз помоћ књижевних теорија савременог доба читају и тумаче дела Иве Андрића. Епицентар монографије јесу жена и чулност у Андриће-

¹ marinatokin@gmail.com

вим делима, али као што нема жанровског ограничења у избору грађе којој се истраживањима приступа, тако не постоје ни ограничења у начинима на које ће јој се приступити. Занимљивост монографије лежи баш у томе што ауторка не фаворизује један методолошки приступ, већ, у зависности од саме природе текста и проблема којим се бави потпуно слободно, аналитички, преиспитује постојећа и отвара нова тумачења са аспекта савремених књижевних теорија које међусобно и комбинује (наратолошка, психоаналитичка теорија, имаголошко и интертекстуално читање, теорија о могућим световима, теорија о језовитости и др.). Студије у овој монографији баве се текстовима о којима је мање писано, али и оним познатим јер се, уз другачији приступ и комбиновање различитих теоријских упоришта, отварају нове перспективе, уочава кореспонденција текстова са садашњим временом и открива вечна актуелност Андрићевих дела.

Предговор Снежане Милојевић, којим се отвара монографија, могао би бити и поговор, јер представља својеврсну синтезу свих закључака до којих је у истраживањима дошла.

У првој студији, која се бави женским ликовима у роману *На Дрини ћуприја*, акценат се ставља на специфичан стваралачки поступак – сукоб супротно усмерених радњи, идеју из Андрићевог *Разговора са Гојом*². Тај напад и одбрана, сукоб потенцијалних значења утканих у текст, чине основу целокупног приступа, полазиште за даља истраживања, наредне студије у овој књизи. Њиме се потцртава специфични поступак Андрићевог трагања за истином „вишег реда“, његова потреба за синтезом свега, свих наизглед неспојивих перспектива, легенди и историја, свих могућих прича које ће се, говорећи о многим стварима, заправо бавити једном. У случају ове монографије, то ће бити чулни закони света сублимирани у идеји о женском.

Прва студија аналитички се бави женским ликовима у роману *На Дрини ћуприја*, где се открива да Андрић прво конструише митску слику, коју затим декомпонује. Овај поступак грађења и разарања својствен је и другим Андрићевим делима и темама, али га на овом месту ауторка јасно поткрепљује

² „Сви људски покрети произилазе из потребе за нападом или одбраном. Оне су им основни, у већини случајева заборављени, али истински узрок и једини покретач. А природа уметности је таква да није могућно насликати хиљаду ситних покрета који, сваки за себе, нису мрачни ни злокобни. Али сваки уметник који хоће да слика оно што сам ја сликао, присиљен је да прикаже покрет који је збир свих тих многобројних покрета, а тај згуснути покрет нужно и неминовно носи на себи печат свог истинског порекла, напада и одбране, беса и страха. И што је у једном таквом покрету већи број покрета уткан и збијен, то је покрет изразитији и слика убедљивија.” (Андрић, *Разговор са Гојом*)

примерима кроз које видимо конструкт мита о жени, након ког следи иронично поигравање њиме. Тако се од виле - рушитељке моста и Фате Авдагине стиже до Федунове драге, лепотице Паше и Хаци Омеровице, а затим и Лотике. Ипак, као што ауторка каже: „И поред свега и упркос свему остаје незајажљива жеља за лепотом оваплоћена у жени која, чак и да то не жели, мора бити неухватљива, недодирљива и пуна тајни“ (Milojević 2020: 34).

У другој студији, роман *Травничка хроника* посматра се кроз психоаналитичку теорију. Након краће анализе лика и поступака госпође Давил, жене коју готово искључиво одређују кућа и породица, приступа се детаљној анализи Ане Марије фон Митерер, жене аустријског конзула. Њена нарцисоидност, пренаглашено понашање, емоционални испади, од индивидуалне постају колективна хистерија (затварање чаршије наведено у наслову). Ауторка ће мапирати и анализирати паралелу између понашања жене и вароши. Сви ти поремећаји понашања, личности, стања хистерије/психозе, који се из индивидуалног пресликавају на колективни план, објашњавају се психоаналитичким приступом – односом реалног, имагинарног и симболичког, концептом нарцизма и присиљених радњи³.

У наредној целини, која се бави романом *Госпођица* и ликом његове главне јунакиње Рајке Радаковић, приступ који се користи је имаголошки. Испитивање другости не своди се на „убичајену другост“ која је присутна у већини Андрићевих дела и која се заснива на вери, националности или полу, јер „све страдање Рајке Радаковић произлази из атипичне форме Другости, несводиве на било који препознатљив облик“ (Milojević 2020: 13). Ту „неканонизовану другост“ Госпођице ауторка доследно приказује и поткрепљује. Докле год је Рајка појавна и делатна контрадикторност (стара девојка, непривлачне спољашности и успешна неженствена предузетница, енергичног хода победника), несводљива на препознатљиву другост, она је шетајући скандал. Када постане препознатљива само као тврдица, она постаје невидљива јер прелази у облик другости према којој постоји јасно изграђен однос и која се лако може изопштити.

За разлику од претходних студија, у којима се жене појављују као активни ликови, у *Проклетој авлији* уместо јунакиње, жене, анализира се наратив о жени, пошто се оне у овом роману не појављују директно, већ само у причама непозданих приповедача. Сам лик приповедача, његове особине, поднебље са ког долази, избор жена о којима се прича и начин на који се то чини разот-

³ Ауторка ставове поткрепљује позивајући се на Лакана, Фројда, Требјешанина и упућује на литературу која се бави овом проблематиком.

крива различите мушке стереотипе о жени (где најчешће сваки приповедач живи у уверењу да је баш његова истина о жени права). Ауторка издваја два типа говора о женама у овом роману, два кључна стереотипа. Први је реална жена, са којом се живи, жена мајка и домаћица. Други је надреална „жена-тело“ и „жена-жеља“, коју одсликавају изреке и пословице, поређења са природним силама и лепотама и из чије „опричане слике“ исијава мушка потреба и жеља за поседовањем.

Студије које следе односе се на Андрићеве приче без јасно одређеног временског, просторног, верског или националног оквира и ауторка у њима открива жену као својеврсни феномен, појаву коју прати нешто неочекивано и другачије – фантастично, чудесно, језовито... Овде се разматрају дела: *Жена од слонове кости*, *На стадиону*, *Игра*, *Жена на камену*, *Јелена, жена које нема*, *Кнез са тужним очима* и *Бајрон у Синтри*.

Ауторка се кроз целу монографију враћа на своју почетну премису о сукобу супротно усмерених радњи и у студији која се бави *Женом од слонове кости* разоткрива Андрићеву иронизацију фантастичних прича. Овај поступак деконструкције приказује се кроз медицинско-психолошки феномен „парализе сна“ и разобличавање мита о мушком страху од губљења слободе, који постаје савремена прича о страху од блискости.

Три Андрићеве приче - *На стадиону*, *Игра* и *Жена на камену* - тема су студије *Феномен жене у светлу дихотомија моћ и немоћ, младост и старост*. Ова студија бави се другачијим ликовима жена Андрићевог стваралаштва. „Оно што је очито у овим причама јесте да у њима жена није неко ко је неактиван и ко из своје статичке позиције изазива и покрће мушки свет на најразличитије неподопштине, нити је пак супротност статичној жени – пошаст која обезнањује мушкарце њоме занесене, већ самосвесна слободна жена која јасно исказује свој став, своје жеље и своја настојања.“ (Милојевић 2020: 127). Наизглед самосвесна жена, у којој су тело и дух усклађени, постаје жртва знакова старења и телесних несавршенстава и под императивом младости и лепоте (митском представом жене), сама себе заробљава, ламентирајући над неминовношћу старења.

О причи *Јелена, жена које нема* доста је писано, па се уз синтезу, преглед ранијих истраживања и тумачења (П. Палавестре, М. Радовановића, Љ. Кораћевића, Т. Брајовића, А. Башића, И. Настовића и других), Снежана Милојевић опредељује за другачији приступ – анализу дела кроз теорију о језовитом у књижевности (Сигмунда Фројда). Пратећи ову теорију, полази од тога да нешто што је познато и што се доживљавало као блиско, постаје необично, страно и

зачуђујуће и да се често остварује у „присилном понављању“. „Интегрисана као целовита личност, Јелена се оглашава својим писмом - својом различитошћу, што представља отклон од типских места у поимању жене и њене позиције у заједници (и у прози овог писца), чиме се ова нова форма самосвојне женствености третира као нешто далеко и неразумљиво мушком поимању живота и света. Тако ова прича истовремено јесте још једна литерарна интерполација једне од опсесивних тема Иве Андрића у оквиру опсервација мушко-женских односа: неизмерне чежње и великог неразумевања које непрестано лебди изнад сваког покушаја заједништва између полова.“ (Milojević 2020: 149).

Претпоследњу целину *Закон земље* чини студија о причи *Кнез са тужним очима*, где се кроз интертекстуалне везе са бајком (бајковити почетак, дрво крушке које је пандан „златној јабуци“), античким митовима и Библијом (митови о Пандори и Нарцису, прича о Адаму и Еви, Марији Магдалени и Исусу Христу) преиспитује мит о жени као опасности. Обрнутом интертекстуалношћу, иронијом и пародијом (пример кнежевог ослепљења) Андрић прави отклон од постојећих модела.

Последња студија у књизи *Закон земље* јесте *Бајрон у Синтри и теорија могућих светова*. На основу Долежелове теорије могућих светова у анализи приче, преиспитана је литерарна транспозиција књижевног пандана Џорџа Гордона Бајрона кроз операторе „неопходно“ и „могуће“ (стриктне и лабаве означитеље). Бајронов сусрет са девојком која је природа сама по себи, доводи до налета оног што приповедач једноставно назива животом и што се даље може тумачити само као неминовност „закона земље“.

Бавећи се мотивом жене и чулности у Андрићевим делима, Снежана Милојевић користила је свеобухватан критички приступ. Релевантна литература није видљива само кроз теоријска начела. Ауторка сумира, наводи и користи најзначајније студије о Андрићевом опусу, чиме се открива њена упућеност у књижевну критику и књижевноисторијску рецепцију Андрићевог дела, али и преданост и систематичност у истраживању тема којима се бави. Монографија *Закон земље* представља велики допринос науци јер сумира сва постојећа сазнања и оригиналним приступом и закључцима отвара путеве новим истраживањима.